رویش روان شناسی، سال۱۳، شماره ۶، شماره پیاپی۹۹، شهریور۱۴۰۳
Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal(RRJ),13(6), 2024

بررسی آسیب‌های روان‌شناختی کودکان ایرانی در طلاق والدین: یک مطالعه مروری نظام‌مند

A systematic review: Investigating the psychological damage of Iranian children in parental divorce

مرضیه حسین‌زاده دشتی
دانشجوی دکتری مشاوره، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
کیوان صالحی (نویسنده مسئول)
دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی و روش‌های آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
حسین کشاورز افشار
دانشیار، گروه مشاوره و روان‌شناسی تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
محمد جوادی‌پور
دانشیار، گروه برنامه‌ریزی درسی و روش‌های آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Marziyeh Hosseinzadeh Dashti
Ph.D. Student in Counseling, Faculty of Humanities, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Keyvan Salehi *
Associate Professor, Department of Curriculum Development & Instruction Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
keyvansalehi@ut.ac.ir
Hossein Keshavarz Afshar
Associate Professor, Counseling and Educational Psychology Department, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
Mohammad Javadipour
Associate Professor, Department of Curriculum Development & Instruction Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

چکیده

طلاق والدین یک رخداد سرنوشت‌ساز و مخاطره‌برانگیز در زندگی کودک است. مطالعه حاضر به‌دنبال شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق است. بدین‌منظور در پایگاه‌های داده‌های ایرانی شامل مگیران (Magiran)، مرکز اطلاعات علمی (SID)، پایگاه تخصصی نور (Noormags) و پرتال جامع علوم‌انسانی (Ensani)، در بازه زمانی ۱۴۰۲-۱۳۸۵ تعداد ۳۲۹۶ سند بازیابی‌شدند. سپس با استفاده از فهرست وارسی برنامه مهارت‌های ارزیابی انتقادی (CASP)، ۲۶ سند بر اساس ملاک ارتباط، سودمندی و اعتبار مطالعه و تحلیل انتخاب شدند. یافته‌ها به استخراج ۴۲ ملاک برای تبیین آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق و دسته‌بندی آن در قالب ۲ بُعد درون‌فردی (۲۶ ملاک) و بین‌فردی (۱۶ ملاک) منجر شد. از میان ملاک‌های شناسایی‌شده، کودکان طلاق بیشتر با کاهش سلامت‌روان و عزت‌نفس و افزایش اضطراب، خشم و پرخاشگری مواجه بوده و از مشکلاتی نظیر ناسازگاری، افسردگی، غم، اندوه، انزوا و تنهایی رنج می‌برند. این آسیب‌های روان‌شناختی منشأ بسیاری از مشکلات اجتماعی و کژکارکردی‌ها است. ادامه روند نگران‌کننده، تصاعدی و گاهاً نمایی آمارهای طلاق و تداوم رویکردها، تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمدتاً صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعی حال حاضر، نه تنها می‌تواند سلامت فردی و خانوادگی را با مخاطرات جدی مواجه کند، بلکه بنیان فرهنگ اسلامی ایرانی را در ابعاد کلان امنیت عمومی و ملی با صدمات دوچندانی همراه می‌سازد. به نظر می‌رسد تداوم این روند خطرناک بزرگترین تهدید نرم جامعه است که بنیان، سلامت، بالندگی و پایداری فرهنگ اسلامی ـ ایرانی را بشدت تهدید می‌کند.

واژه‌های کلیدی: *آسیب‌های روان‌شناختی، تبعات طلاق والدین، کودکان طلاق، مرور نظامند.*

Abstract

Divorce of parents is a fateful and risky incident in a child's life. The present study seeks to identify and classify the psychological injuries of divorced children. For this purpose, 3296 documents were retrieved from the Iranian scientific databases including Magiran, SID, Noormags, and Ensani from 2006 to 2023. Then, using the CASP evaluation checklist, 26 documents were selected and analyzed. The findings led to the extraction of 42 criteria to explain the psychological damage of children of divorce, and its classification in the form of 2 intrapersonal (26 criteria) and interpersonal (16 criteria) dimensions. Among the identified criteria, children of divorce are more likely to face a decrease in mental health and self-esteem and an increase in anxiety, anger, and aggression, and they suffer from problems such as incompatibility, depression, sadness, isolation, and loneliness. These psychological injuries are the source of many social problems and dysfunctions, and lack of attention can cause double risks. The continuation of the alarming, exponential and sometimes exponential trend of divorce statistics and the continuation of the current approaches, decision-making, decisions, and actions, which are mainly formal, passive, reactive, insular, and fragmentary, can not only face serious risks to individual and family health but also the foundation of Islamic culture. It brings double damage to Iran in terms of public and national security. It seems that the continuation of this dangerous trend is the biggest soft threat to society, which seriously threatens the foundation, health, growth, and stability of Islamic-Iranian culture.

Keywords: *Psychological Injuries, Consequences of Parental Divorce, Children Of Divorce, Systematic Review.*

نوع مقاله : مروری سیستماتیک | **دریافت :** شهریور ۱۴۰۲ | **پذیرش:** خرداد ۱۴۰۳ | **ویرایش نهایی:** شهریور ۱۴۰۳

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

مقدمه

خانواده، پایه اساسی اجتماع و سلول سازنده زندگی است و در وسیع‌ترین مفهوم کلمه، خاستگاه اعضای خویش و پناهگاه آنان است (کشاورز معظم، ۱۳۹۸). معمولاً عوامل مختلف فردی، اجتماعی، عاطفی و روان‌شناختی، پایداری و انسجام این نهاد دیرینه و سازنده اجتماعی را تضعیف می‌کنند (گونای[1] و همکاران، ۲۰۱۹). از جمله‌ی این عوامل تضعیف‌کننده، طلاق است که، منشأ بسیاری از آسیب‌های روانی و اجتماعی است. این پدیده، نه‌تنها تعادل روانی دو انسان، بلکه تعادل روانی فرزندان، بستگان، دوستان و نزدیکان را نیز به هم می‌زند (رضوی، ۱۴۰۰). "طلاق والدین بر پیامدهای مختلف رفتاری، عاطفی، اجتماعی و تحصیلی تأثیر می‌گذارد و فرزندان خانواده‌های مطلقه بیشتر با مشکلات مواجه می شوند" (باهنر و همکاران، ۲۰۲۳، ص. ۱). بر اساس آمار سازمان ثبت احوال کشور در دو ماه اول سال ۱۴۰۲، میزان ۷۹۲۶۰ مورد ازدواج و ۳۷۷۰۱ مورد طلاق ثبت گردیده است که حاکی از آمار ۴۷/۵ درصدی طلاق نسبت به ازدواج می‌باشد (سازمان ثبت احوال ایران، ۱۴۰۲). این آمار نگران‌کننده تبعات مختلفی پیش رو دارد ازجمله آسیب‌های روان‌شناختی که بر کودکان طلاق بر جای می‌گذارد (دونگ و بویی[2]،۲۰۲۰).

یافته‌های به‌دست‌آمده نشان داد که در خانواده‌های طلاق، کودکان بیشترین آسیب را خواهند دید. آنها به دلیل از دست دادن پدر یا مادر، دچار کمبود محبت شده و از جدایی پدر و مادرشان، احساس گناه می‌کنند و خودشان را مسبب این اتفاق می‌دانند (اسماعیل[3]، ۲۰۲۳).تاثیر طلاق والدین در سنین کودکی نسبت به دوران نوجوانی بیشتر است و تاثیرات منفی بیشتری بر روابط خانوادگی و افسردگی آنها دارد(تی دمبر[4]،۲۰۲۱). نتیجه یک مرور سیستماتیک حاکی از این است که کودکانی که در معرض طلاق والدین قرار گرفته اند در بزرگسالی علایم افسردگی و اضطراب، خطر آسیب روانی، عزت نفس پایین و عدم استقلال را دارند. همچنین میزان مصرف مواد مخدر و الکل، کیفیت زندگی پایین تر، دلبستگی نا ایمن، نرخ طلاق بالاتر، احساس از دست دادن، رها شدن و گناه را دارند(میرالس و همکاران[5]،۲۰۲۳). یک مطالعه دیگر نشان داد که طلاق والدین در دوران کودکی، با دلبستگی ناایمن در اوایل بزرگسالی، مرتبط است. همچنین این افراد در بزرگسالی برای دلبستگی به دیگران، احساس امنیت کمتری دارند (علی[6] و همکاران، ۲۰۲۲). یطور کلی ناسازگاریهای کودک با تعارض خانوادگی ارتباط مستقیم دارد و پژوهش ایکسرکسا نشان داد که هر چه تعارضات زوجین قبل از تولد کودک بیشتر باشد سطح ناسازگاری فرزند در دوران کودکی افزایش خواهد یافت که این نکته بر حل تعارضات زناشویی در دوران قبل از تولد فرزندان تاکید دارد(ایکسرکسا و همکاران[7]،۲۰۲۰).

یافته‌های پژوهشی در زمینه اختلالات سلوک و عدم مقبولیت اجتماعی و دشواری در تنظیم هیجان نشان داد که، موارد فوق در کودکان طلاق، نسبت به کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی بیشتر است (زراعتکار و همکاران، ۱۴۰۰). در پژوهشی دیگر عابدین و حیدری (۱۴۰۰) به این نتیجه رسیدند که کودکان طلاق، نسبت به کودکان عادی میزان افسردگی و اضطراب و پرخاشگری بیشتری دارند. دانش‌آموزان پسر، متعلق به خانواده‌های طلاق در مقایسه با دانش‌آموزان پسر عادی، در مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، توجه پایدار، شناخت اجتماعی و انعطاف‌پذیری شناختی عملکرد ضعیف‌تری دارند (ربیعی و صابر، ۱۴۰۰). همچنین آریان‌پور و عباسی (۱۳۹۹) به مقایسه علائم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه طلاق والدین و مرگ والدین با کودکان عادی پرداختند. یافته‌ها حاکی از این بود که: علائم اضطرابی (اختلال پانیک، اختلال اضطراب فراگیر، اختلال اجتنابی، اختلال اضطراب اجتماعی، اختلال اجتناب از مدرسه) مشکل در ابراز هیجان (ابراز هیجان ضعیف، بی‌میلی در ابراز هیجان) در کودکان طلاق و دارای تجربه مرگ والدین بیشتر از کودکان عادی بود. همچنین میانگین اختلالات اضطرابی (ابعاد آن) و مشکل در ابراز هیجان (ابعاد آن) در دختران بیشتر از پسران بود. علاوه بر این پذیرش اجتماعی در کودکان طلاق کمتر از کودکان عادی ارزیابی شد (آریان‌پور و عباسی، ۱۳۹۹). طلاق می‌تواند سبب تأثیرات منفی بر روان کودکان داشته‌باشد و به‌صورت کوتاه‌مدت و گاهی تا نسل‌های دیگر، ادامه‌دار باشد. طلاق می‌تواند باعث تعارض و بی‌ثباتی در بنیان خانواده شود و پیامدهایی چون اضطراب، افسردگی، افت تحصیلی، شکل‌گیری شخصیت ضداجتماعی و حتی در زندگی مشترک ناموفق فرزندان، در آینده تأثیرگذار باشد. کمبودها، گره‌ها و عقده‌ها در کنار عواملی چون: وابستگی سمی، احساس خشم، احساس

1. Günay
2. Dong & Bouey
3. Ismail
4.Demir&Dagdas
5 Miralles& Godoy& Hidalgo
6. Ali
7 .Xerxa& Rescorla& Serdarevic& Van IJzendorn& Jaddoe& Verhulst

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

حقارت و احساس ترحم، نادیده انگاشتن استعدادها و کشف نکردن فضاهای آرام ذهنی، در انتخاب‌ها و روابط، در هر مرحله‌ای از رشد، تأثیر منفی خود را خواهد گذاشت. بدترین پیامد ممکن این است که، انتخاب‌های فرد تحت تأثیر این عوامل به‌ویژه کمبودها قرار بگیرد (مسجدی و درویشی، ۱۴۰۰).

با توجه به حساسیت جایگاه کودکان دبستانی و طبق نتایج حاصله از تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق،که موید این است که این رده سنی بیشتر در معرض آسیب های روانشناختی ناشی از طلاق والدین است، همچنین تأثیرپذیری بیشتر از رفتارهای آسیب‌زای والدین در مراحل پیش از طلاق، لزوم جمع بندی پژوهش ها و مطالعه مروی نظامند برای شناخت دقیق آسیب های روانشناختی طلاق بر کودکان تثبیت می‌گردد. و با یاری جستن ازنتایج مطالعات انجام شده که هر کدام بر بخشی از آسیب ها اشاره دارندبه یک نتیجه نهایی رسید که به والدین و اولیا مدرسه و مشاوران جهت ارائه راهکار برای مداخله در این زمینه کمک شایانی کرد.

روش

این پژوهش، با هدف مرور نظام‌مند[1] تحقیقات انجام‌شده در زمینه آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق انجام شد. بدین‌جهت از منظر هدف، در دسته تحقیقات کاربردی و از منظر اجرایی شیوه گردآوری داده‌ها، از روش مطالعات اسنادی به شیوه مرور نظام‌مند است. برای بررسی منظم از راهنمای (اوکولی[2] ، ۲۰۱۵) استفاده شد. همچنین به منظور بررسی دقیق‌تر و انتخاب صحیح مقالات، از فرایند انتخاب مقالات[3] در پژوهش (سیلوا[4]، ۲۰۱۵) استفاده شده است. مراحل کلی این مطالعه به ترتیب شامل «برنامه‌ریزی، انتخاب، استخراج و اجرا» است. در این تحقیق، مقوله‌های اصلی استخراج، و بعد از کدگذاری و انتخاب مقوله‌های اصلی، ترکیبی از این مقوله‌ها انجام شد که منجر به نتیجه‌گیری مفهومی، بر اساس بررسی‌های صورت‌پذیرفته در حوزه آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق شد. برای مطالعه مروری نظام‌مند حاضر، مقالاتی وارد پژوهش شدند که، واژه‌های کلیدی مورد جستجو را داشتند و به آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق پرداخته بودند و مقالات اصیلی بودند که، بعد از سال ۱۳۸۵ در مجلات علمی داخلی منتشر شده و در پایگاه‌های معتبر ایرانی نمایه شده بودند. اسناد شامل تمامی نظریه‌ها، رویکردها و پژوهش‌های میدانی بود که در مجله‌های علمی معتبر به چاپ رسیده باشند و دارای متن کامل باشند. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده در اسناد و پژوهش‌ها در این زمینه، تعداد ۳۲۹۶ مطالعه داخلی با کلیدواژه‌های مدنظر یافت شد که با غربالگری و بررسی تعداد ۲۶ عنوان پژوهش نهایی انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت.

واژه‌های کلیدی: داده‌های مورد نیاز با استفاده از جستجوی کلیدواژه‌های «طلاق، کودکان، کودکان طلاق، آسیب‌های روان‌شناختی» در پایگاه‌های اطلاعات داده‌های مگیران (Magiran)، پایگاه اطلاعاتی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه تخصصی نور (Noormags) و پرتال جامع علوم انسانی (Ensani)، در دامنه زمانی سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۲ بررسی شد.

راهبرد جستجو: داده‌های مورد نیاز با استفاده از جستجوی کلیدواژه‌های «طلاق، کودکان، کودکان طلاق، آسیب‌های روان‌شناختی» در پایگاه‌های اطلاعات داده‌ها در دامنه زمانی سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۲ بررسی شد.

ملاک‌های ورود و خروج: برای مطالعه مروری نظام‌مند حاضر، مقالاتی وارد پژوهش شدند که، واژه‌های کلیدی مورد جستجو را داشتند و به آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق پرداخته بودند و مقالات اصیلی بودند که، بعد از سال ۱۳۸۵ در مجلات علمی داخلی منتشر شده و در پایگاه‌های معتبر ایرانی نمایه شده بودند. اسناد شامل تمامی نظریه‌ها، رویکردها و پژوهش‌های میدانی بود که در مجله‌های علمی معتبر به چاپ رسیده باشند و دارای متن کامل باشند. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده در اسناد و پژوهش‌ها در این زمینه، تعداد ۳۲۹۶ مطالعه داخلی با کلیدواژه‌های مدنظر یافت شد که با غربالگری و بررسی تعداد ۲۶ عنوان پژوهش نهایی انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت.

ارزیابی کیفیت مقاله‌ها: روش‌های مختلفی برای بررسی کیفیت مقالات مورد بررسی پیشنهاد شده است (بنی‌اسدی و همکاران[5]، ۲۰۲۳). به منظور راهبردهایی نظیر تشریح مضامین، توصیف روشن و نیز ارزیابی بر اساس فهرست وارسی موسوم به برنامه مهارت‌های

1 .Systematic review
2. Okoli
3. Article selection process
4. Silva
1. Baniasadi et al.

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

ارزیابی انتقادی[1] (CASP) استفاده شد. این فهرست وارسی به محقق کمک می‌کند تا اعتبار، دقت و کیفیت محتوای مورد نظر را بررسی و تحلیل نماید. این فهرست وارسی دارای چند سؤال است که، محقق برای هر سؤال، نمره‌دهی می‌کند. بنابراین، با جمع امتیازات هر پژوهش، کیفیت هر مقاله را بررسی و تحلیل می‌نماید. شکل یک فرایند بررسی و انتخاب مقالات بر اساس کیفیت و اطلاعات مورد نیاز در پژوهش را نشان می‌دهد.

شکل ۱. فرآیند بررسی و انتخاب مقالات

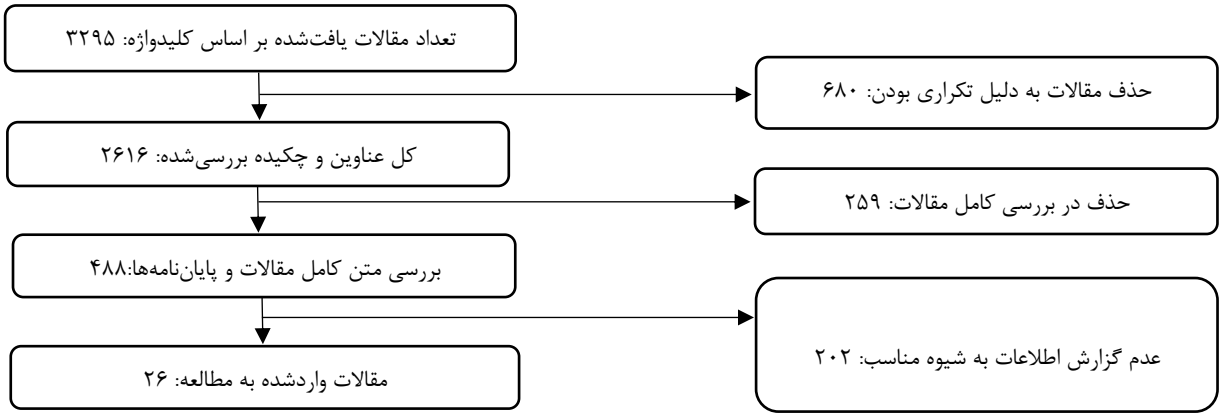

در جدول ۱ مقالات منتخب پژوهش همراه با مشخصات آنها شامل عنوان، نویسنده، سال انتشار، روش تحقیق و تعداد نمونه مورد بررسی ارائه شده است. فهرست جستجو بر اساس ملاک‌های ورود وجود کلیدواژه در عنوان یا واژگان کلیدی و یا در متن پژوهش بود.

جدول ۱. پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه آسیب‌های روانی و آموزشی کودکان طلاق

کد	عنوان	نویسنده/ محقق	سال	شهر	ابزار پژوهش	روش	تعداد نمونه
۱	مقایسه خودتنظیمی، هوش هیجانی و خودپنداره در فرزندان طلاق و عادی	بلقان‌آبادی	۱۳۹۵	سبزوار	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۲۰۰ نفر
۲	مقایسه مهارت‌های اجتماعی در کودکان طلاق و عادی مقطع ابتدایی شهرستان سیرجان	شاهبداغی	۱۳۹۵	سیرجان	پرسشنامه	دردسترس	۸۰ نفر
۳	مقایسه علائم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه طلاق و مرگ والدین با کودکان عادی	آریان پور و عباسی	۱۳۹۹	ملایر	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۲۶۸ نفر
۴	مقایسه میزان نافرمانی مقابله‌ای، خشونت و سازگاری اجتماعی در فرزندان والدین طلاق و عادی	معنوی	۱۳۹۹	یاسوج	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۳۰۰ نفر
۵	تأثیر طلاق بر فرزندان	ساوادوگو و وحیدی	۱۳۹۸	قم	پژوهش های داخلی	کتابخانه‌ای	-
۶	اثربخشی مشاوره گروهی با رویکرد شناختی رفتاری در کاهش افسردگی کودکان طلاق	کرمی و همکاران	۱۳۹۲	تهران	پرسشنامه	شبه‌آزمایشی	۲۰ نفر
۷	مقایسه مهارت‌های اجتماعی، سلامت روانی و عملکرد تحصیلی در فرزندان با والدین مطلقه طلاق و عادی	قمری گیوی و خشنونیای چماچایی	۱۳۹۵	تهران	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۱۴۰۰ نفر

2. Critical Appraisal Skills Program

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

۸	بررسی و مقایسه میزان پرخاشگری کودکان طلاق و عادی	سهرابی و همکاران	۱۳۹۰	سنندج	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۴۰ نفر
۹	مسائل فرزندان طلاق در ایران و مداخلات مربوطه: فراتحلیل مقالات موجود	یحیی زاده و حامد	۱۳۹۴	تهران	پژوهش های داخلی	فراتحلیل	-
۱۰	مقایسه شاخص‌های ترسیمی آزمون ترسیم خانوادگی جنبشی در کودکان عادی و طلاق	میری‌وحید و همکاران	۱۳۹۵	بجنورد	ارزیابی نقاشی کودکان	علّی-مقایسه‌ای	۶۰ نفر
۱۱	امید در نگرش و دانش تک والد؛ فرزندان طلاق	اسلامی و همکاران	۱۳۹۶	چهاردانگه	مصاحبه کیفی	کیفی	۱۶ نفر
۱۲	مقایسه اختلال‌های روان‌شناختی فرزندان طلاق با همتایان عادی	مرادی و اخانی	۱۳۹۸	سمنان	چک لیست بررسی مشکلات رفتاری	علّی-مقایسه‌ای	۳۴۱ نفر
۱۳	مقایسه ویژگی‌های نقاشی کودکان دختر و پسر طلاق با کودکان عادی	ناجی	۱۳۹۶	تهران	آزمون ترسیم خانواده	دردسترس	۹۶ نفر
۱۴	اثربخشی کتاب درمانی گروهی بر میزان اضطراب جدایی و افسردگی در کودکان والدین طلاق‌گرفته	بانکی و همکاران	۱۳۸۸	اصفهان	پرسشنامه	شبه‌آزمایشی	۳۰ نفر
۱۵	مقایسه هوش هیجانی و خودپنداره بین فرزندان طلاق و عادی در مدارس ابتدایی شهر شاهرود	ابراهیمی	۱۳۹۵	شاهرود	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۱۲۰ نفر
۱۶	تدوین پروتکل آموزشی رفتار با کودکان طلاق به مادرانشان و اثر آن بر رفتار مادران	غلامی و همکاران	۱۳۹۸	همدان	پرسشنامه	آزمایشی	۴۰ نفر
۱۷	بررسی مقایسه‌ای میزان سازگاری کودکان دبستانی خانواده‌های مطلقه در شهر همدان	حبیبی و ساجدی	۱۳۸۵	همدان	چک لیست رفتاری کودکان	توصیفی-تحلیلی	۲۰۴ نفر
۱۸	مطالعه‌ی پدیدارشناسانه‌ی تجارب هیجانی فرزندان طلاق	زمانی زارچی و همکاران	۱۳۹۶	تهران	مصاحبه نیمه ساختار یافته ا	کیفی	۱۷ نفر
۱۹	مقایسه نیازهای روانی و استرس ادراک‌شده بر اساس آزمون اندریافت کودکان و ترسیم خانواده در کودکان طلاق و غیر طلاق	حیاتلو و باباخانی	۱۳۹۸	تهران	آزمون ترسیم خانواده و اندریافت کودکان	علّی-مقایسه‌ای	۱۲۰ نفر
۲۰	تأثیرات منفی طلاق و فروپاشی خانواده بر افت تحصیلی فرزندان در مقطع ابتدایی	فتحی	۱۳۹۹	تهران	پژوهش های داخلی	کتابخانه‌ای	-
۲۱	مقایسه مقبولیت اجتماعی، اختلالات سلوک و دشواری در تنظیم هیجان در کودکان طلاق،کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی شهر قم	زراعتکار و همکاران	۱۴۰۰	قم	پرسشنامه	توصیفی	۱۸۰ نفر
۲۲	اثربخشی برنامه مداخله رویکرد مثبت‌گرا بر مشکلات درونی‌سازی‌شده کودکان طلاق	واحدی و همکاران	۱۴۰۰	عجب‌شیر	پرسشنامه	نیمه‌آزمایشی	۴۰ نفر
۲۳	اثربخشی آموزش برنامه سازگاری با طلاق والدین بر سازگاری و کاهش اختلالات رفتاری دانش‌آموزان دختر طلاق دوره ابتدایی شهر اصفهان	خاکیان	۱۳۸۹	اصفهان	پرسشنامه	نیمه‌تجربی	۳۰ نفر
۲۴	مقایسه میان اختلالات رفتاری کودکان در خانواده‌های ناسازگار، طلاق و عادی منطقه ۴ شهر تهران	اصغری هنجنی	۱۳۹۱	تهران	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۱۲۰ نفر
۲۵	بررسی مقایسه‌ای میزان اختلال‌های رفتاری دانش‌آموزان دبستانی با مادران مطلقه و فوت‌شده تحت حمایت بهزیستی شهرستان ورامین	گلشنی منزه	۱۳۹۱	ورامین	پرسشنامه	کاربردی	۶۰ نفر

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

۲۶	مقایسه آسیب‌پذیری در برابر اعتیاد در فرزندان طلاق، فرزندان خانواده‌های پرتعارض و عادی در شهرستان نایین	برهانی نایینی	۱۳۹۱	نایین	پرسشنامه	علّی-مقایسه‌ای	۴۸۴ نفر

یافته ها

در این مطالعه با مرور نظامند اسناد مرتبط با موضوع و منتخب و مطالعه دقیق ، تمامی آسیب های روانشناختی که توسط محققان در محتوای پژوهش های منتخب استخراج شد و در جدول نشان داده شده‌اند. جدول زیر، چگونگی تقسیم‌بندی مفاهیم شاخص‌های آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق را نشان داده است. این مطالعه منجر به استخراج ۲ بعد درون‌فردی و بین‌فردی و ۴۲ ملاک برای آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق شد.

جدول ۲. تقسیم‌بندی مفاهیم و شاخص‌ها

ملاک	بُعد	نشانگرها	فراوانی
افسردگی	درون‌فردی	افسردگی {۵}، {۶}، {۱۳}، {۱۴}، {۱۹}، افزایش افسردگی {۱۲}، افسردگی زیاد {۵}، {۷}، {۸}، {۹}، {۱۰}، {۱۱}، {۱۴}، {۱۶}، {۲۱}، {۲۲}، {۲۳}، {۲۵}، بروز افسردگی {۵}، داشتن نشانه‌های افسردگی {۷}،{۱۸}،{۸}	۲۳
اختلال اضطرابی	درون‌فردی	اختلال اضطراب فراگیرو اضطرابی {۳}،{۲۶}،{۳}،{۹}،{۵}، تجربه میزان زیادی از اضطراب {۸}، {۱۰}، {۱۸}، {۸}،۱ {۵}، {۷}، {۸}، {۹}، {۱۰}، {۱۲}، {۱۴}، {۱۶}، {۱۹}، {۲۲}، {۲۵}، اضطراب بالا {۵}، {۷}، {۸}، {۱۰}، اضطراب جدایی {۵}، {۲۱}، {۲۵}، اضطراب فراگیر {۲۱}، اضطراب فوبیا و افکار پارانویید {۹}، {۱۹}، {۷}، {۸}، {۷}، {۱۲}، {۵}، {۷}	۳۶
کاهش سلامت روان	درون‌فردی	به هم ریختن تعادل روانی ، بهزیستی روانی کمتر {۱۲}،{۵}بیماری‌های روانی {۸}، {۵}، پریشانی‌های روانی {۱۱}، پیدا کردن نوعی ترس روانی {۵}، تأثیر روی سلامت روانی {۲۲}، {۲۱}، تحمل فشارهای روانی بیشتر {۱۹}، {۹}، {۵}، {۱۹}، در معرض آسیب‌های روانی فراوان قرار گرفتن {۹}، {۱۱}، {۵}، عدم تعادل روانی هنگام عصبانیت {۵}، {۹}، {۵}، {۲۱}، {۲۲}، {۱۹}، {۷}، {۱۱}، {۱۲}، {۱۶}، {۱۸}، {۱۹}، {۱۶}، اختلالات خلقی {۲۲}، {۵}، {۷}، {۵}، {۷}، {۱۲}، اختلال در رشد عاطفی {۷}، {۷}، {۸}، {۱۲}، {۷}، بحران‌های شدید روانی-روحی {۷}، {۵}، {۱۶}، {۷}، وضعیت روانی {۱۸}، {۵}، {۷}، اختلالات سلوک {۲۱}، {۱۶}، از دست منبع عاطفی {۷}،{۱۱}، {۱۲}، {۲۰}، {۱۶}، {۱۸}، {۱۶}، {۱۲}، تأثیر مخرب بر سلامت روان {۹}، {۵}، {۹}، {۵}، {۱۸}، آسیب عاطفی {۱۹}، {۱۸}، {۹}، {۱۲}، {۷}، {۵}، برخورداری از بهداشت روان پایین {۲۱}، {۱۶}، {۱۹}، {۱۶}، {۱۲}، {۵}، {۷}، {۵}، {۵}، سلامت روان کمتر و ضعیف {۱۸}،{۱۲}، {۱۶}، {۷}، {۵}، {۱۱}،{۱۲}، {۱۲}،نشانه‌های روان‌تنی، اضطراب و بی‌خوابی، افسردگی{۱۹}، {۷}، {۵}، {۸}، {۷}، {۹}، {۱۲}، {۹}، {۷}، {۵}، {۷}، {۲۱}، {۱۸}، {۱۹}، {۲۰}، {۱۹}،	۱۰۷
استرس مزمن	درون‌فردی	استرس روانی {۱۶}، {۲۱}، {۹}، {۷}، {۹}، {۷}، مقابله ضعیف با استرس‌های زندگی {۷}، {۵}، نداشتن انعطاف کاری برای تعیین شیوه مطلوب مقابله با استرس {۷}	۹
کاهش اعتماد و عزت‌نفس	درون‌فردی	اعتمادبه‌نفس کم {۸}، {۱۰}، {۱۶}، {۱۷}، عزت‌نفس پایین {۷}، {۸}، {۱۰}، {۱۱}، {۱۴}، {۱۶}، {۱۸}، {۱۹}، {۱۸}، {۱۸}، کاهش اعتمادبه‌نفس {۱۰}، {۵}، {۹}، {۵}، {۷}، {۹}، {۵}، {۲۱}	۲۳
ناکارآمدی مهارت مقابله هیجانی	بین‌فردی	استفاده بیشتر از شیوه مقابله هیجانی و اجتنابی {۷}، {۲۱}، {۱۲}، {۵}، {۷}، {۹}،{۳}، {۵}	۸
غم و اندوه	درون‌فردی	غم و اندوه {۲۱}، {۲۲}، {۱۲}، {۵}، {۹}، {۱۶}، {۱۶}، {۱۴}، {۵}، {۱۲}، احساس دلتنگی و اندوه و رنجش {۷}، {۱۸}،{۷}، {۵}، {۷}، {۷}، احساس طرد و نادیده‌انگاری {۱۸}،{۱۱}، {۱۲}، هیجان غم و اندوه ناشی از جدایی والدین {۷}، {۹}، {۵}	۲۲

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

مشکل در سازگاری	بین‌فردی	عدم سازگاری با گروه هم سن {۸}،{۱۶}، {۲۱}، {۹}، {۱۲}، {۸}، {۱۰}، {۹}، ا{۱۶}، {۱۶}، {۲۱}، {۹}، مشکلات در رشد شخصیت و سازگاری {۱۲}، ناسازگاری {۸}، {۱۰}،{۹}، {۵}، سازگاری روان‌شناختی ضعیف‌تر {۵}، {۹}، {۵}، {۱۲}، {۲۲}، {۱۲}	۲۳
ناامنی	درون‌فردی	احساس ناامنی¬و احتمال وابسته‌تر{۱۹}، {۱۲}، {۲۱}، {۱۸}، {۱۹}، {۵}، {۲۱}، {۵}، {۱۸}، {۷}، شدن{۱۱}، {۱۲}نداشتن احساس امنیت {۱۸}، {۵}، {۱۲}،{۲۰}، {۱۸}	۱۷
دشواری‌درتنظیم هیجان	بین‌فردی	دشواری در تنظیم هیجان {۲۱}، {۱}، {۱۵}، {۳}، {۳}، {۲۲}	۶
دغدغه آینده	درون‌فردی	بدبینی و ترس نسبت به آینده {۹}، {۱۱}،{۵}، {۵}، {۷}، {۱۸}، {۱۱}، {۱۱}، {۱۱}، {۱۱}، {۱۸}	۱۳
ترس و تنهایی	درون‌فردی	ترس از طرد شدن و تنها ماندن {۱۹}، {۱۸}، {۱۹}، {۱۱}، {۱۱}، {۱۸}، احساس ترس {۱۹}، {۵}، {۲۲}، {۱۲}، {۷}، {۵}، {۱۹}، {۷}، ترس {۲۱}، {۵}، {۱۸}	۱۷
بی‌پناهی	درون‌فردی	احساس بی‌پناهی و تنهایی و رها شدگی{۱۲}، {۱۸}، {۱۸}، {۲۲}، {۸}، {۱۴}، {۱۴}، {۱۶}،{۱۸}	۹
احساس تنفر	بین‌فردی	احساس تنفر نسبت به والد و ساختن داستان‌هایی در مورد والد غایب {۸}، {۱۸}، احساس تنفر {۹}، {۱۶}، {۱۸}، {۹}، {۱۸}، شکل‌گیری عقده تحمل‌ناپذیر همراه با نفرت {۵}	۸
احساس گناه	درون‌فردی	احساس گناه {۵}، {۷}، {۱۶}، {۲۲}، {۸}، {۱۰}، {۱۱}، {۱۶}، {۷}	۹
احساس خجالت	درون‌فردی	احساس خجالت و سرافکندگی {۵}، {۷}، {۱۲}، {۱۸}، {۱۴}، {۷}، {۵}	۷
اضطراب جدایی	بین‌فردی	احساس نگرانی {۱۹}، {۱۱}، نگرانی در رابطه با جدایی‌های بعدی {۷}، {۲۰}، {۲۲}، {۸}	۶
کمبود توجه	بین‌فردی	کمبود توجه {۲۶}، بی‌توجهی (غفلت) عاطفی {۹}، کمبود توجه {۲۵}، دشواری در تکالیف خودمختاری {۱۸}	۴
کاهش تمرکز	درون‌فردی	کاهش تمرکز و توجه کودکان و اختلال بیشتر در تفکر آنان {۱۲}، {۲۰}، {۸}	۳
احساس حقارت	درون‌فردی	احساس بی‌منزلتی و بی‌مقداری وحقارت{۱۹}، {۸}، {۱۰}، {۲۲}، {۲۱}،{۵}، مورد بی‌اعتنایی واقع شدن {۷}	۷
انزوا و تنهایی	درون‌فردی	انزواطلبی و احساس بی‌پناهی {۱۲}،{۱۹}، {۱۸}، حالت‌های کمرویی {۵}، {۲۱}، {۲۲}، کناره‌گیری زیاد {۱۶}، {۸}، تنهایی {۱۸}، {۱۱}، {۲۲}، {۹}، {۱۲}، {۵}، {۲۱}، {۲۲}، {۱۶}، {۱۰}، {۱۲}، {۱۸}	۲۰
بدبینی	بین‌فردی	بدبینی و بی‌اعتمادی {۱۸}، {۱۲}، {۷}، سوءظن و بدبینی {۵}، {۵}، {۱۸}، {۲۰}، {۱۸}	۸
انکار و تکذیب	درون‌فردی	انکار کردن ناراحتی و غم {۸}، انکار و تکذیب {۱۰}، {۸}	۳
بیش‌فعالی	بین‌فردی	بیش فعالی {۱۸}، {۲۵}، {۱۹}، {۲۶}	۴
کاهش تاب‌آوری	درون‌فردی	تاب‌آوری پایین در فرزندان {۱۲}، مشکلاتی در تاب‌آوری {۲۲}، تأثیر طلاق بر عدم تاب‌آوری {۹}	۳
خشم و پرخاشگری	بین‌فردی	خشم {۱۸}، {۵}، {۱۴}، {۷}، {۱۴}، {۸}، {۴}، {۸}، {۹}، {۱۹}، {۵}، {۵}، {۵}، {۵}، {۷}، {۸}، {۹}، {۱۲}، {۱۳}، {۱۶}، احساس خشم {۱۰}، {۱۲}، {۱۶}، {۱۸}، {۱۲}، نزاع و درگیری {۹}، تشنگی عاطفی{تصور اینکه همواره رفتارهای آن‌ها باید به‌صورت منفی و پرخاشگرانه باشد {۵}، {۵}، {۱۲}، {۱۲}، {۸}، {۱۸}، رفتارهای پرخاشگرانه {۱۹}، خارج از کنترل دانستن بسیاری از اتفاقات {۱۸}، {۱۴}	۳۴
افزایش باورهای غیرمنطقی	درون‌فردی	پنداره‌های غیرمنطقی{۷}،{۱}، فاقدخویشتن‌داری{۲}، {۸}، {۸}، مشکلاتی‌درمتغیر خودکارآمدی {۲۲}، {۲۲}	۷
مشکلاتی در متغیر خوش‌بینی	درون‌فردی	مشکلاتی در متغیر خوش‌بینی {۲۲}، {۲۲}	۲
احساس بی‌کفایتی	درون‌فردی	خودسرزنشی،احساس بی‌کفایتی {۱۴}، {۲۲}{۷}،{۶}،{۱۰}،{۹}، خود را مقصر دانستن در طلاق والدین {۱۲}	۷
دلبستگی کم و ناایمن	بین‌فردی	دلبستگی عاطفی ناگشوده به خانواده {۷}،دل‌بستگی کمتر{۱۲}، دلبستگی‌ها ناایمن‌تر{۸}، {۱۰}	۴
دلتنگی	بین‌فردی	دلتنگی و اشتغال ذهنی نسبت به والد دور از خانه {۱۱}، دلتنگی {۸}	۲
آشفتگی و زودرنجی	درون‌فردی	رنج بردن از آشفتگی‌های هیجانی {۱۸}، زودرنج بودن {۵}، {۹}، {۵}	۴
سردرگمی و درماندگی	درون‌فردی	سردرگمی و درماندگی {۷}، شک و دودلی {۵}، {۹}	۳
عصبانیت	بین‌فردی	عصبانیت همراه با ترس {۸}، عصبانیت {۹}، {۱۲}، {۵}، احساس عدم کنترل {۱۸}، {۸}	۶
ناامیدی	درون‌فردی	ناامیدی و احساس ناتوانی{۱۱}،{۲۲}، {۱۱}،{۲۲}، ناامیدی و کاستن از مشکلات زندگی{۱۱}، {۹}، {۵}	۷
پریشانی و آشفتگی	درون‌فردی	پریشانی {۱۲}، {۸}، {۵}،{۱۴}، {۱۲}، {۲۰}، {۷}، {۲۲}،آشفتگی‌های عاطفی {۹}، {۱۸}، {۷}	۱۱
بهانه‌جویی	بین‌فردی	بهانه‌جویی {۵}، {۹}، افزایش بهانه‌جویی {۵}	۳

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

احساس بی‌وفایی	بین‌فردی	احساس بی‌وفایی {۹}، احساس اینکه والدین نقش عمدی و جدی در جا گذاشتن آن‌ها داشتند {۸}	۲
خودتنظیمی و خودگردانی	درون‌فردی	خودتنظیمی {۱}، تأثیر منفی بر مهارت‌های خودگردانی {۱۲}، نداشتن راهبرد خودنظم‌دهی {۲۲}	۳
بلاتکلیفی و بی‌ثباتی	درون‌فردی	بلاتکلیفی {۱۸}، {۱۴}، {۱۶}، داشتن وضعیت بی‌ثبات {۵}، نداشتن ثبات قدم {۱۰}، {۸}	۶
نافرمانی	بین‌فردی	نافرمانی {۵}، {۸}	۱

نمودار زیر فراوانی مضامین فراگیر آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق را نشان داده است.

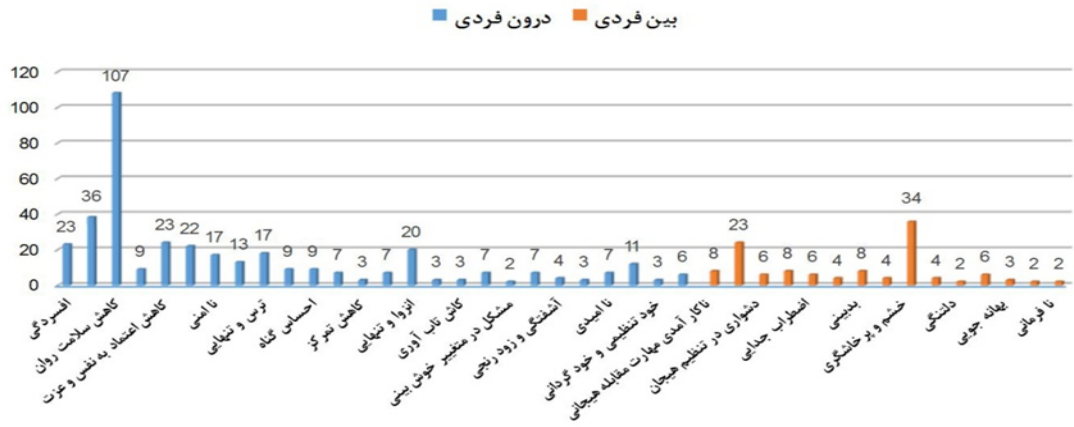

نمودار ۱. فراوانی مضامین فراگیر آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق

اطلاعات نمودار ۱ نشان می‌دهد که هشت مورد از بیشترین فراوانی مؤلفه‌های آسیب‌های روانی کودکان طلاق به ترتیب شامل: کاهش سلامت روحی و روانی (۱۰۷ مورد)، اختلال اضطرابی (۳۶ مورد)، خشم و پرخاشگری (۳۴ مورد)، افسردگی، اعتماد و عزت‌نفس، مشکل در سازگاری (۲۳ مورد)، غم و اندوه (۲۲ مورد)، انزوا و تنهایی (۲۰ مورد)، ترس و تنهایی (۱۷ مورد)، ناامنی (۱۷ مورد) می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نظام‌مند آسیب‌های روان‌شناختی کودکان طلاق انجام شد. بر اساس اطلاعات و یافته‌های پژوهش حاضر، آسیب‌های روان‌شناختی ناشی از طلاق بر کودکان دبستانی شامل ابعاد فردی و بین‌فردی است. یافته‌های برآمده از مطالعه حاضر با بسیاری از یافته‌های دیگر محققان همسوست؛ به طور مثال تولیوس[1] و همکاران (۲۰۲۲) نشان داد که سطح مشکلات درونی و برونی نوجوانان در دوره پس از طلاق والدین به طور قابل توجهی بالاتر بوده و نوجوانان طلاق پس از طلاق والدین خود، مشکلات عاطفی و رفتاری شدیدتری را تجربه می کنند. بیات‌پور و نوری نژاد (۱۴۰۱) در پژوهشی دریافتند که طلاق و جدایی والدین از یکدیگر زمینه‌ساز عصیان و پرخاشگری در فرزندان می‌شود و تأثیرات مخرب و مستمری بر رشد عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و تحصیلی آن‌ها دارد به‌نحوی‌که کمتر از زندگی لذت می‌برند. بی‌اشتهایی بر آنان چیره می‌شود و خسته به نظر می‌رسند، مگر اینکه پدر و مادر با آگاهی از موقعیت و شرایط خود و فرزندان در روابط و عملکردشان تغییر ایجاد کنند که نفع آن، به تمام اعضای خانواده و جامعه می‌رسد. ترن[2] و همکاران (۲۰۲۳) به این نتیجه دست یافتند که نوجوانانی که والدینشان از طلاق گرفته‌اند، در معرض خطر استرس، اضطراب و افسردگی قرار دارند. هرچند طلاق والدین همیشه منجر به ایجاد مشکلات عاطفی و رفتاری در فرزندان نمی‌شود اما، یقیناً جنبه‌های منفی طلاق بیشتر از تبعات مثبت آن است (عماد و همکاران، ۱۳۹۴، به نقل از بابائیان و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین پژوهش مرادی و اخانی (۱۳۹۸) بیانگر این بود که کودکان مطلقه به‌طور

1. Tullius
2. Tran

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

معناداری میزان بیشتری از اختلال های روان‌شناختی اضطراب، گوشه‌گیری، مشکلات اجتماعی، مشکلات توجه و مشکلات تفکر را نسبت به کودکان عادی دارند.

یکی از مؤلفه‌های متزلزل‌کننده پایه‌های خانواده، طلاق است (باهنر و همکاران، ۲۰۲۳). متاسفانه در ایران آمارها، نشان‌دهنده افزایش خطرناک پدیده طلاق، در سال‌های اخیر بوده است. به نظر می‌رسد، ادامه رویه و روند نگران‌کننده طلاق‌ها و کم‌توجهی سوال‌برانگیز متولیان و نهادهای مربوطه در این حوزه! برای فاصله گرفتن از تصمیم‌سازی،ها تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمدتاً صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعی، نه تنها در سطح فردی و خانوادگی، بلکه در سطوح کلان امنیت عمومی و ملی، می‌تواند جامعه ایرانی را با صدمات جبران‌ناپذیری همراه سازد که بنیان، سلامت و پایداری فرهنگ اسلامی ـ ایرانی را بشدت تهدید نماید.در سالیان اخیر روند نسبت طلاق به ازدواج رو به افزایش بوده است. ضعف مهارت و سواد همسر داری، تغییر شیوه‌های همسر گزینی، افزایش فرد گرایی و منفعت طلبی، بیکاری، اعتیاد و تبلیغات فضای مجازی مهم ترین علل طلاق از نظر خبرگان می‌باشد. در حال حاضر، برنامه ملی کنترل و کاهش طلاق اجرایی است ولی مهم‌ترین چالش‌های اجرای این برنامه، ضعف همکاری بین بخشی، ضعف مشارکت مردم، پراکندگی خدمات اجتماعی و تاثیر عوامل کلان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری، زیست محیطی و بین المللی بر اقدامات این برنامه ملی است(دماری و همکاران، ۱۴۰۱). پیامدها و آسیب‌های ناشی از طلاق بر روی کودکان، امری مهم و آگاهی‌دهنده است؛ مطالعات نشان می‌دهد که کودکان خانواده‌های مطلقه نسبت به کودکان خانواده‌های عادی دارای مشکلات عاطفی، رفتاری و تحصیلی بیشتری هستند و از سلامت روان کمتری برخوردارند. همچنین آنها موفقیت‌های تحصیلی کمتری کسب می‌کنند و ناسازگاری روان‌شناختی بیشتری از خود بروز می‌دهند و عزت‌نفس پایین‌تری دارند (کابین[1] ، ۲۰۲۳). پرواضح است که این آسیب‌های روان‌شناختی، منشأ بسیاری از مشکلات اجتماعی و کژکارکردی‌ها است. ادامه روند نگران‌کننده، تصاعدی و گاهاً نمایی آمارهای طلاق و تداوم رویکردها، تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات عمدتاً صوری، منفعل، واکنشی، جزیره‌ای و مقطعی حال حاضر، نه تنها می‌تواند سلامت فردی و خانوادگی را با مخاطرات جدی مواجه کند، بلکه بنیان فرهنگ اسلامی ایرانی را در ابعاد کلان امنیت عمومی و ملی با صدمات دوچندانی همراه می‌سازد. به نظر می‌رسد تداوم این روند خطرناک بزرگترین تهدید نرم جامعه است که بنیان، سلامت، بالندگی و پایداری فرهنگ اسلامی ـ ایرانی را بشدت تهدید می‌کند.عواقب ناشی از کم توجهی به این مقوله آسیب های جدی به نسل بعد را به دنبال خواهد داشت. همانطور که از پژوهشهای انجام شده در زمینه طلاق و آسیب های ناشی از آن بر کودکان به دست آمده لزوم حل اختلافات زوجین قبل از اقدام به تولد فرزند تاکید میگردد. در پژوهش گریگا و پنونی[2] مشخص شد که جدایی موقت والدین به دلیل تعارضات می‌تواند از طلاق آنها بر بهزیستی روان شناختی و توانایی شناختی کودکان تاثیر بیشتری‌داشته باشد (گریکا و همکاران، ۲۰۲۲).

به‌طورکلی بر اساس یافته‌های این پژوهش در بین عوامل فردی و بین‌فردی کاهش سلامت روحی و روانی بیشترین آسیب روانی شایع بود. همچنین اضطراب، خشم، پرخاشگری، افسردگی، کاهش عزت‌نفس، مشکل در سازگاری، غم و اندوه ناشی از این واقعه، انزوا، تنهایی و ترس در اکثر پژوهش‌ها یافت می‌شود. پر واضح است که والدین این کودکان اگر از آسیب‌هایی که در انتظار فرزندانشان هست مطلع باشند، با تفکر بیشتر و تلاش برای پیشگیری و یا ترمیم روابطشان اقدام خواهند کرد و یا بعد از طلاق، برای کاهش این آسیب‌های روان‌شناختی، حمایت عاطفی بیشتری از فرزندان خود خواهند داشت. البته با اجرای برنامه مداخله ایی برای کودکان طلاق در افزایش احساسات و نگرش مثبت، کاهش احساسات منفی نسبت به طلاق والدین، بهبود روابط با والدین و همسالان و افزایش احساس شایستگی در کودکان می تواند تاثیر گذار باشد (رمضان زاده و همکاران ،۱۴۰۲). مضافا اینکه در پژوهشی که روی کودکان طلاق انجام گرفته با آموزش مثبت نگری، موجب کاهش مشکلات درونی شده این کودکان شده و از آسیب بیشتر آنها را جلو گیری کرد(واحدی و همکاران، ۱۴۰۰). هدف اصلی مرور سیستماتیک، ترکیب نتایج تحقیقات گذشته، در یک چارچوب کمی به نتایج جدیدی دست پیدا کرده می‌باشد. و از نتایج حاصله می‌توان در غنی‌سازی دانش و متون درسی، اصلاح و یا تغییر دادن قانون خانواده، فرهنگ‌سازی از طریق رسانه‌های جمعی و استفاده از آن در آموزش ضمن خدمت معلمان و مشاوران بهره گرفت. همچنین با شناسایی این کودکان قبل از ورود به مدرسه توسط مشاورین و اولیای مدرسه و علم به آسیب‌هایی روان‌شناختی که ممکن است هرکدام از این جامعه هدف داشته باشند، سعی در آموزش و اتخاذ بهترین شیوه رفتاری با این کودکان خواهد شد تا آسیب‌های واردشده درمان و یا حداقل عمیق‌تر و بیشتر نگردد تا این کودکان آینده‌ای بهتر و روشن‌تر را تجربه کنند.

1. Kabyn
2. Garriga & Pennoni

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

منابع

اسلامی، م.، حاج حسینی، م.، و اژه ای، ج. (۱۳۹۶). امید در نگرش دانش‌آموزان تک‌والد: فرزندان طلاق. *نشریه اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۳*(۲)، ۲۵-۵۲. https://jontoe.alzahra.ac.ir/article_2897.html

آریاپوران، س.، و عباسی، م. (۱۳۹۹). مقایسه علایم اختلالات اضطرابی، ابراز هیجان و پذیرش اجتماعی در کودکان دارای تجربه ی طلاق و مرگ والدین با کودکان عادی. *فصلنامه خانواده پژوهی، ۱۶*(۶۲)، ۲۵۹-۲۸۳. https://jfr.sbu.ac.ir/article_97821.html

بابائیان، ن.، یزدانی، ع.، کلاته ساداتی، ا.، و حاج حسینی، م. (۱۴۰۰). کودکان طلاق و مداخلات مددکاری اجتماعی: فراترکیب. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۸*(۳۰)، ۲۰۹-۲۴۱. https://rjsw.atu.ac.ir/article_14862.html

بانکی، ی.، امیری، ش.، و اسعدی، س. (۱۳۸۸). اثربخشی کتاب درمانی گروهی بر میزان اضطراب جدایی و افسردگی در کودکان والدین طلاق گرفته. *نشریه روان‌شناسی بالینی و شخصیت، ۷*(۲)، ۸-۱. https://cpap.shahed.ac.ir/article_2622.html

بلقان‌آبادی، م. (۱۳۹۵). *مقایسه خودتنظیمی، هوش هیجانی و خودپنداره در فرزندان طلاق و عادی. غیردولتی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود.

بیات‌پور، م.، و نوری نژاد، م. (۱۴۰۱). بررسی نقش طلاق والدین در پرخاشگری فرزندان. *نخستین کنفرانس ملی مطالعات روان‌شناسی سلامت روان*، شیراز. https://civilica.com/doc/1491603

حبیبی، ز.، و ساجدی، ژ. (۱۳۸۵). بررسی مقایسه‌ای میزان سازگاری کودکان دبستانی خانواده های مطلقه در شهر همدان. *مجله مراقبت پرستاری و مامایی ابن سینا، ۱۴*(۲)، ۵۰-۴۰. https://nmj.umsha.ac.ir/article-1-1022-fa.html

حیاتلو، س.، و باباخانی، ن. (۱۳۹۸). مقایسه نیازهای روانی و استرس ادراک‌شده براساس آزمون اندریافت کودکان و ترسیم خانواده در کودکان طلاق و غیرطلاق. *فصلنامه روان‌سنجی، ۸*(۳۱)، ۱۳۷-۱۵۵. https://jpsy.roudehen.iau.ir/article_1766.html

خاکیان، ر. (۱۳۸۹). *اثربخشی آموزش برنامه سازگاری با طلاق والدین بر سازگاری و کاهش اختلالات رفتاری دانش‌آموزان دختر طلاق دوره ابتدایی شهر اصفهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

دماری، ب.، مسعودی فرید،ح.، حاجبی،ا.، درخشان نیا،ف.، احسانی چیمه،ا. (۱۴۰۱). روند شاخص ها، عوامل موثر و مداخلات طلاق در ایران، مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، ۲۸(۱)، ۷۶-۸۹. magiran.com/p2477548

ربیعی، م.، و صابر، س. (۱۴۰۰). مقایسه رفتارهای قلدری- قربانی و توانایی شناختی در دانش‌آموزان پسر دوم متوسطه فرزند طلاق و غیر طلاق. *فصلنامه روان‌شناسی تحلیلی شناختی، ۱۲*(۴۵)، ۹۷-۱۰۵. https://psy.garmsar.iau.ir/article_684709.html

رضوی، س. (۱۴۰۰). *آسیب‌شناسی طلاق و شیوه‌های ارتقای سلامت کودکان پس از طلاق*. تهران: خط آخر.

رمضان زاده،ث...، اعتمادی،ع.، اسنجرانی،ف. (۱۴۰۲). اثربخشی برنامه مداخله ای کودکان طلاق بر ادراک کودکان از طلاق والدین: پژوهش مورد منفرد، فصلنامه روان شناسی کاربردی، ۱۷(۱)، ۱۲۷-۱۴۹. magiran.com/p2582178

زراعتکار، م.، سراوانی، ش.، زینلی پور، م.، و اربابی، ف. (۱۴۰۰). مقایسه مقبولیت اجتماعی، اختلالات سلوک و دشواری در تنظیم هیجان در کودکان طلاق، کودکان با مرگ والدین و کودکان عادی شهر قم در سال ۱۳۹۹: یک مطالعه توصیفی، *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان*، ۲۰(۱۰)، ۱۰۹۹-۱۱۱۶. http://journal.rums.ac.ir/article-1-6131-fa.html

زمانی زارچی، م.، غلامعلی لواسانی، م.، اژه ای، ج.، حسین زاده اسکویی، ع.، و صمدی کاشان، س. (۱۳۹۷). مطالعه پدیدارشناسانه تجارب هیجانی و ذهنی فرزندان طلاق، *فصلنامه پژوهش در سلامت روان‌شناختی*، ۱۲(۱)، ۳۹-۵۴. https://rph.khu.ac.ir/browse.php?a_id=3125&sid=1&slc_lang=fa

سازمان ثبت احوال کشور. (۱۴۰۲-۱۳۹۵). *سالنامه‌های آماری سازمان ثبت احوال کشور*. تهران: سازمان ثبت احوال کشور.

ساوادوگو، ب.، و وحیدی، ف. (۱۳۹۹). تأثیر طلاق بر فرزندان. *مجله پژوهش‌های اسلامی جنسیت و خانواده*، ۲(۳)، ۷۱-۸۴. http://sgf.journals.miu.ac.ir/article_4163.html

سهرابی، ف.، یعقوبی، ک.، و مفیدی، ف. (۱۳۹۰). بررسی و مقایسه میزان پرخاشگری کودکان طلاق و عادی. *فصلنامه مطالعات روان‌شناختی، ۷*(۱)، ۹۷-۱۱۰. https://psychstudies.alzahra.ac.ir/article_1558.html

عابدین، ش.، و حیدری، ش. (۱۴۰۰). تفسیر تطبیقی آزمون نقاشی خانواده کودکان عادی و کودکان طلاق، بی‌سرپرست و بدسرپرست (۹ تا ۱۴ ساله) با تأکید بر بررسی اضطراب، افسردگی و پرخاشگری. *مجله روان‌شناسی و روانپزشکی شناخت*، ۸(۳)، ۱۴۰-۱۵۵. http://shenakht.muk.ac.ir/article-1-1231-fa.html

غلامی، ا.، رشید، خ.، و یارمحمدی واصل، م. (۱۳۹۸). تدوین پروتکل آموزشی رفتار با کودکان طلاق به مادرانشان و اثر آن بر رفتار مادران. *فصلنامه دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۲۰(۷۷)، ۴۴-۵۴. https://jsr-p.isfahan.iau.ir/article_667685.html

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

فتحی، ک. (۱۳۹۹). تأثیرات منفی طلاق و فروپاشی خانواده بر افت تحصیلی فرزندان در مقطع ابتدایی. *نشریه رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی*، ۲(۵)، ۳۰۹-۳۲۴. https://ensani.ir/fa/article/457671/

قمری گیوی، ح.، و خشنودنیای چماچایی، ب. (۱۳۹۵). مقایسه مهارت های اجتماعی، سلامت روانی و عملکرد تحصیلی در فرزندان با والدین مطلقه متقاضی طلاق و عادی، *فصلنامه خانواده پژوهی*، ۱۲(۴۵)، ۶۹-۹۲. https://jfr.sbu.ac.ir/article_97245.html

کرمی، س.، فخرآذری، ص.، و قاسم زاده، ع. (۱۳۹۲). اثربخشی مشاوره گروهی با رویکرد شناختی رفتاری در کاهش افسردگی کودکان طلاق. *مجله سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران*، ۳۱(۳)، ۲۲۳-۲۱۸. http://jmciri.ir/article-1-1671-fa.html

کشاورز معظم، م. (۱۳۹۸). *آسیب‌های فرزندان طلاق*. مشهد: انتشارات جالیز.

مرادی، ش.، و اخانی، الهه. (۱۳۹۸). مقایسه اختلال‌های روان‌شناختی فرزندان طلاق با همتایان عادی. *رویش روان‌شناسی*. ۸(۱۱)، ۱۱۸-۱۱۱. http://frooyesh.ir/article-1-1273-fa.html

مسجدی، ی.، و درویشی، ا. (۱۴۰۰). بررسی آسیب‌های اجتماعی و پیامدهای طلاق در ایران. *نهمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران*، تهران. https://civilica.com/doc/1375870

معنوی، ا. (۱۳۹۹). *مقایسه میزان نافرمانی مقابله‌ای، خشونت و سازگاری اجتماعی در فرزندان والدین طلاق و عادی*، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور مرکز یاسوج.

میری‌وحید، س.، عباسی، ه.، حیدرنیا، ا. (۱۳۹۵). مقایسه‌ی شاخص‌های ترسیمی آزمون ترسیم خانواده‌ی جنبشی در کودکان عادی و طلاق. *نشریه اصول بهداشت روانی*، ۱۸(۶)، ۳۲۹-۳۳۷. https://jfmh.mums.ac.ir/article_7806.html?lang=fa

ناجی، ا. (۱۳۹۶). مقایسه ویژگی‌های نقاشی کودکان دختر و پسر طلاق با کودکان عادی. *ششمین کنگره انجمن روان‌شناسی ایران*، تهران. https://civilica.com/doc/732376

واحدی، ش.، حاجی میرآقا، م.، و نجاریان، ز. (۱۴۰۰). اثربخشی برنامه مداخله رویکرد مثبت‌گرا بر مشکلات درونی‌سازی‌شده کودکان طلاق. *نشریه روان‌شناسی خانواده*، ۸(۱)، ۳۴-۴۶. https://www.ijfpjournal.ir/article_247982.html

یحیی زاده، ح.، و حامد، م. (۱۳۹۴). مسائل فرزندان طلاق در ایران و مداخلات مربوطه: فراتحلیل مقالات موجود. *نشریه مطالعات زن و خانواده*، ۳(۲)، ۹۱-۱۲۰. https://jwfs.alzahra.ac.ir/article_2209.html

Ali, P. A., McGarry, J., & Maqsood, A. (2022). Spousal Role Expectations and Marital Conflict: Perspectives of Men and Women. *Journal of interpersonal violence*, *37*(9-10), NP7082–NP7108. https://doi.org/10.1177/0886260520966667

Bahonar, F., Etemadi, O., & Salehi, K. (2023). Dimensions of Post-Traumatic Growth Resulting from Parental Divorce among Young Iranian Women. *Journal of Loss and Trauma*, 28(8), 1-23.

Baniasadi, A., Salehi, K., Khodaie, E. *et al.* Fairness in Classroom Assessment: A Systematic Review. *Asia-Pacific Edu Res* **32**, 91–109 (2023). https://doi.org/10.1007/s40299-021-00636-z

Demir-Dagdas, T. (2021). Parental divorce, parent–child ties, and health: Explaining long-term age differences in vulnerability. Marriage & Family Review, 57(1), 24-42.

Dong, L., & Bouey, J. (2020). Public Mental Health Crisis during COVID-19 Pandemic, China. *Emerging infectious diseases*, *26*(7), 1616–1618. https://doi.org/10.3201/eid2607.200407

Günay, G., Ersoy, A. F., & Alas Özduran, O. (2019). Divorce as a social problems and it's causes: family court examinations from karabuk sample. *Turkish Journal of Applied Social Work*, *2*(1), 48-55. https://dergipark.org.tr/en/pub/trjasw/issue/46446/561133

Garriga, A., & Pennoni, F. (2022). The causal effects of parental divorce and parental temporary separation on children's cognitive abilities and psychological well-being according to parental relationship quality. *Social Indicators Research*, *161*(2-3), 963-987.

Ismail, B. (2023). Description of the Impact of Divorce on the Psychic Condition of Children. *Journal of Asian-african Focus in Health*, *1*(1), 25-31. http://www.scieclouds.com/ojsnew/index.php/sj/article/view/8

Miralles, P., Godoy, C., & Hidalgo, M. D. (2023). Long-term emotional consequences of parental alienation exposure in children of divorced parents: A systematic review. Current Psychology, 42(14), 12055-12069.

Kabyn, A. (2023). The Psychological Consequences of Children of Parental Divorce. *Canadian Journal of Family and Youth*, *15*(2), 120-125. https://doi.org/10.29173/cjfy29923

Okoli, C. (2015). A Guide to Conducting a Standalone Systematic Literature Review. *Communications of the Association for Information Systems*, *37*(43), 879-910. http://aisel.aisnet.org/cais/vol37/iss1/43

Silva, M. (2015). A systematic review of Foresight in Project Management literature. *Procedia Computer Science*, *64*، 792-799. https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.08.630

Tran, B. T., Nguyen, M. T., Nguyen, M. T., Nguyen, T. G., Duc, V. N. H., & Tran, T. T. M. (2023). Mental health and its determinants among adolescents living in families with separated or divorced parents in an urban area of Vietnam. *Osong public health and research perspectives*, *14*(4), 300-311. https://doi.org/10.24171/j.phrp.2023.0110

Tullius, J. M., De Kroon, M. L. A., Almansa, J., & Reijneveld, S. A. (2022). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: a longitudinal TRAILS study. *European child & adolescent psychiatry*, *31*(6), 969–978. https://doi.org/10.1007/s00787-020-01715-0

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]

Xerxa, Y., Rescorla, L. A., Serdarevic, F., Van IJzendorn, M. H., &&, V. W., Verhulst, F. C., ... & Tiemeier, H. (2020). The complex role of parental separation in the association between family conflict and child problem behavior. Journal of *Clinical Child & Adolescent Psychology, 49*(1), 79-93.

[Downloaded from frooyesh.ir on 2026-11-23]